

УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАТЬ

МЕДВЕДОВСЬКА Т. П.

УДК 330.341.1

Медведовська Т. П. Український ринок освітніх послуг в умовах формування економіки знань

У статті проведено аналіз функціонування українського ринку освітніх послуг в умовах формування економіки знань. Визначено основні функції ринку освітніх послуг в Україні, а також особливості його розвитку.

Ключові слова: освіта, освітня послуга, ринок освітніх послуг, вищий навчальний заклад, економіка знань.

Бібл.: 6.

Медведовська Тетяна Павлівна – кандидат педагогічних наук, заступник директора Міжгалузевого інституту безперервної освіти Національного гірничого університету (пр. Карла Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49600, Україна)

E-mail: tanmed72@mail.ru

УДК 330.341.1

Медведовская Т. П. Украинский рынок образовательных услуг в условиях формирования экономики знаний

В статье приведен анализ функционирования украинского рынка образовательных услуг в условиях формирования экономики знаний. Определены основные функции рынка образовательных услуг в Украине, а также особенности его развития.

Ключевые слова: образование, образовательные услуги, рынок образовательных услуг, высшее учебное заведение, экономика знаний.

Библ.: 6.

Медведовская Татьяна Павловна – кандидат педагогических наук, заместитель директора Межотраслевого института непрерывного образования (пр. Карла Маркса, 19, Днепропетровск, 49600, Украина)

E-mail: tanmed72@mail.ru

UDC 330.341.1

Medvedovskaya T. P. Ukrainian Education Market in Conditions of Knowledge Economy

The article analyzes the functioning of the Ukrainian education market in conditions of knowledge economy. Basic functions of the education market in Ukraine, as well as features of its development are determined.

Key words: education, educational service, market of educational services, higher educational establishment, economy of knowledge.

Bibl.: 6.

Medvedovskaya Tatyana P. – Candidate of Sciences (Pedagogy), Deputy Director, Interdisciplinary Institute of Continuing Education (pr. Karla Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49600, Ukraine)

E-mail: tanmed72@mail.ru

Освіта – це один з найдавніших соціальних інститутів, викликана потребами суспільства відтворювати і передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління для життя, для вирішення економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством. Вона безпосередньо впливає на розвиток процесів, які приносять суспільству прибутки, та збільшує його інтелектуальний потенціал. Освіта є одним із трьох показників рівня розвитку країн, націй і народів, людських спільнот поряд з тривалістю та рівнем життя [1].

Освіта відіграє велику роль в економіці знань, здійснюючи вагомий внесок у суспільне виробництво, формуючи людський та інтелектуальний капітал суспільства. Освіта не лише підвищує продуктивність праці людини, яка його отримала, але й в змозі забезпечувати тривалий зовнішній ефект. Він має місце тоді, коли діяльність однієї людини сприяє благополуччю інших: освічена людина може запропонувати ідеї, які стають корисними для інших і ними має можливість користуватись кожен, хто потрапив у сферу впливу освіти.

Освітня послуга являє собою первинний структурний елемент системи освіти, а сукупність цих послуг формує інтегральний процес освіти, основними компонентами якого є людські ресурси, матеріально-технічна база, форми і методи навчання і виховання, методика і організація навчального процесу. Комплекс освітніх по-

слуг навчального закладу створює його сервісну систему, ефективність функціонування якої, по суті, є тотожною якості освіти [1, 6].

Нині загальноновизнаним є функціонування сфери освіти як ринку освітніх послуг, який визначається як складне економічне явище, що характеризується попитом і пропозицією, їх взаємодією, наявністю механізму формування ринкової рівноваги та встановлення рівноважної ціни на освітні послуги.

Дослідженню питань економіки вищої освіти, формуванню економіки знань в останні роки приділяється значна увага вітчизняних науковців. Серед них слід відзначити А. Акмаєва, Л. Антошкіну, В. Астахова, В. Базилевича, Л. Батченко, Т. Боголіб, В. Гейця, О. Грішнову, Л. Дмитриченко, М. Долішного, М. Згуровського, І. Каленюк, О. Козак, В. Куценко, Т. Оболенську, О. Сологуб, Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, С. Тульчинську та інших. Але питання співвідношення державних та недержавних форм власності вищих навчальних закладів України при наданні освітніх послуг, у умовах формування економіки знань, розкрито недостатньо і вимагає подальших досліджень.

Метою статті є аналіз функціонування ринку освітніх послуг в Україні в умовах формування економіки знань.

В умовах ринкової економіки освіта перетворюється на галузь національної економіки і регулюється

загальними законами попиту і пропозиції, хоч і з відомою специфікою, обумовленою як характером послуги, що надається, так і високим ступенем втручання держави в ринкові процеси в даній сфері.

Ринок освітніх послуг не може нормально функціонувати без щонайменше двох основних умов. Перша – наявність на ринку продавців і покупців, тобто суб'єктів ринкових відносин, які можуть вступати у рівноправні партнерські відносини з приводу купівлі-продажу освітніх послуг. Друга – велика кількість учасників ринку, щоб підтримувалось конкурентне середовище. Товаром на цьому ринку виступають освітні послуги, які надаються освітніми закладами.

У системі економічних відносин знання набувають свого інституційного вираження у формі освітньої послуги – певного обсягу навчальної та наукової інформації, що трансформується у процесі навчання в певну суму знань для задоволення потреб фізичних та юридичних осіб в загальноосвітній, професійно-кваліфікаційній підготовці, перепідготовці та безперервній освіті. Деякі автори [4] до цього поняття відносять систему знань, інформації, умінь, практичних навичок загальноосвітнього і спеціалізованого характеру, що надаються особі для задоволення її різноманітних освітніх потреб і реалізації особистих здібностей, наголошуючи при цьому, що освітні послуги є соціальними, а не матеріальними благами.

Із суспільним благом освітні послуги споріднює їх властивість приносити користь всьому суспільству внаслідок високого освітнього рівня громадян, підвищення трудового і інтелектуального потенціалу суспільства як основи формування економіки знань, підвищення культурного рівня населення. За своєю сутністю освітня послуга є товаром духовно-інтелектуального виробництва, продуктом економіки знань, яка забезпечує інформаційно-цільову здатність суспільства.

Одночасно освітня послуга може характеризуватися і як властивість індивідуального блага, ефект від якого реально відчуває кожний індивід – випускник навчального закладу, покращуючи своє матеріальне становище й соціальний статус. Вищий навчальний заклад виступає колективним продавцем освітніх послуг, а індивідуальним їх продавцем може виступати окремий викладач.

Найпривітнішим явищем у системі української освіти стала поява ринку освітніх послуг, яка спроможна виконувати такі важливі функції:

- ✦ задовольняти потреби виробників і споживачів освітніх послуг на виконання державних замовлень та через платоспроможний попит, що за умов ефективної координуючої ролі держави сприятиме задоволенню потреб національної економіки у конкурентоспроможних фахівцях у відповідності із сучасними і прогностичними вимогами ринку праці;
- ✦ стимулювати вищі навчальні заклади до роботи та впровадження у навчальний процес інноваційно-інформаційних освітніх технологій, підвищувати якість освіти з метою залишатися конкурентоспроможними і привабливими для потенційних абітурієнтів;

- ✦ забезпечувати інтеграцію вузівського сектора науки з академічною та галузевою наукою на основі об'єднання їх інтелектуальних і науково-технічних ресурсів;
- ✦ виконувати селективну функцію серед вищих навчальних закладів з метою закріплення на ринку освіти тих закладів, результати функціонування яких відповідають сучасним вимогам і міжнародним стандартам [6].

З точки зору формування ринкових відносин у діяльності вищої школи можна виділити такі основні сторони:

- ✦ вищі навчальні заклади випускають спеціалістів (товар) на ринок робочої сили, тобто є товаровиробниками; водночас є споживачами абітурієнтів з ринку некваліфікованої робочої сили, а також висококваліфікованих кадрів (викладачів) з ринку спеціалістів;
- ✦ вищі навчальні заклади працюють на ринку наукової, інтелектуальної продукції, будучи водночас на цьому ринку і товаровиробниками, і споживачами;
- ✦ вища школа забезпечує функціонування інших господарюючих суб'єктів наданням різних послуг, виступаючи в такій інтерпретації елементом інфраструктури ринку; це визначає роль вищої школи, як елемента ринкової економіки, що підтримує ринкові відносини [2, 3].

Враховуючи названі особливості, можна дійти висновку, що діяльність вищих навчальних закладів визначається тими ж закономірностями, як властиві ринку взагалі та його інфраструктурі зокрема. Тому результативність позиціонування вищих навчальних закладів як суб'єктів ринку освітніх послуг значною мірою залежить від їх спроможності ефективно визначати та реалізувати освітньо-професійні програми.

Нині система платної освіти закріплена й функціонує як повноправний соціальний інститут суспільства. До речі, згідно з опитуваннями, половина респондентів позитивно ставляться до існування платних освітніх послуг і недержавних вищих навчальних закладів [5, с. 223]. Серед науковців думки щодо оцінки недержавних ВНЗ також розділилися: частина ставляться негативно, інші підкреслюють їх позитивну роль в процесі реорганізації та адаптації радянської системи освіти до ринкових умов, відзначаючи динамічність, гнучкість та адаптивність приватного сектора вищої освіти при зміні економічних умов існування та ринкової кон'юнктури [2]. Ринкова орієнтація вищих навчальних закладів викликає конкуренцію у сфері надання освітніх послуг, що стимулює розвиток вищої освіти в цілому.

Враховуючи обмеженість доходів державного бюджету, державного бюджету, держава не може (і не повинна) повністю брати на себе цей фінансовий тягар: необхідний новий союз між державою, працедавцями, приватними особами, які повинні взяти сумісну фінансову відповідальність за освіту і професійну підготовку фахівців. Освітні послуги вищих навчальних закладів, що надаються конкретними споживачам, можна охарактеризу-

вати з точки зору принципів диверсифікованості освіти [3, с. 293]. Диверсифікованість діяльності дає змогу освітнім установам забезпечувати фінансову стійкість за умов несприятливої економічної кон'юнктури, підтримувати малоприбуткові чи навіть збиткові напрями освітньої діяльності за рахунок економічно ефективніших, маневрувати ресурсами в межах вищого навчального закладу у відповідь на зміну попиту на ой чи інший вид послуги.

Синергізм як ефект підвищення результативності за рахунок використання взаємозв'язку і взаємопосилення різних видів діяльності у практиці ВНЗ проявляється подвійно. З одного боку, об'єднання різних видів послуг, наприклад, спеціальності «економіст – юрист», «бухгалтер – аудитор» і т. п., приводить до нової якості, що не властива окремим компонентам. З іншого боку, об'єднання різних форм навчання типу «коледж – ВНЗ», «технікум – ВНЗ» дає змогу одержати додатковий ефект якості, ефективності й економічності освіти порівняно з автономною реалізацією програм середньої і вищої освіти за рахунок поєднання фундаментальності вищої освіти з притичиною спрямованістю технікумів і коледжів. Об'єднання різних типів навчання сприяє також реалізації концепції безперервної освіти [6].

Характерною особливістю розвитку ринків освітніх послуг в Україні є зростання кількості філій як державних, так і недержавних вищих начальних закладів, які мають високий статус. Нині в Україні кількість філій перевищила сумарну сукупність державних та недержавних вищих навчальних закладів. Як свідчать результати досліджень, у більшості таких навчальних закладів (філіях) не вистачає штатних викладачів, відсутня власна матеріальна-технічна база, що зумовлює й низьку якість підготовку кадрів. Відкриття філій у невеликих населених пунктах, де обмежена платоспроможність населення (а тому ціна на освітні послуги низька), зумовлюють і надання послуг неналежної якості.

ВИСНОВКИ

Таким чином, теоретичний аналіз основних аспектів функціонування ринку освітніх послуг приводять до висновків про те, що для створення ефективної системи даного ринку необхідна взаємодія його основних структурних елементів: виробників і споживачів.

Освітня послуга є результатом навчальної організаційно-управлінської та фінансово-господарської діяльності навчального закладу і спрямована на задоволення виробничого попиту на підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації робочої сили та попиту індивідів на одержання професії або кваліфікації.

Формування базових елементів економіки знань зумовлює потребу надання конкурентоспроможних науково-освітніх послуг високої якості. За таких умов обмеження взаємовідносин між вищими навчальними закладами – конкурентами лише суперництвом за абітурієнтів буде неконструктивним: конкуренція повинна існувати у специфічних формах співробітництва. На наш погляд, така співпраця повинна передбачати проведення спільних науково-дослідних і дослідно-кон-

структорських розробок, створення і реалізацію спільних освітніх проєктів, інноваційних методів навчального процесу.

Ринок освітніх послуг виконує не лише економічну, але й соціальну функцію, забезпечуючи відтворення людського капіталу. І головна роль тут належить послугам вищої школи, незважаючи на те, що останнім часом відбуваються структурні зрушення на користь наукоємних, складних і соціально зорієнтованих видів, які забезпечують не лише формування людського капіталу, але й гуманізацію суспільства та зростання економічних показників. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Вища економічна освіта в умовах формування інтелектуально-інноваційного суспільства : Монографія [Текст] / О. А. Гавриш, Л. Є. Довгань, Ю. В. Каракай та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 364 с.
2. **Кучеренко Д.** Економічні особливості функціонування суб'єктів освітньої діяльності [Текст] / Д. Кучеренко // Теорії мікро-макроекономіки : Зб. наук. пр. – Вип. 20. – К. : АМУ, 2005. – С. 218 – 226.
3. **Матвіїв М.** Маркетинг знань: методологічний та організаційний аспекти: Монографія [Текст] / М. Матвіїв. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 448 с.
4. **Ніколаєнко С.** Рейтингові системи – складові національного моніторингу якості вищої освіти [Текст] / С. Ніколаєнко // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 3 – 14.
5. Соціально-економічний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи [Текст] / за заг. ред. Б. Данилішина. – 2-ге, вид. доп. та перероблене. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 620 с.
6. **Тульчинська С.** Розвиток освіти та її роль у розбудові економіки знань [Текст] / С. Тульчинська // Зб. наук. пр. Економіка: проблеми теорії та практики. Вип. 220. Т. II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. – С. 402 – 408.